

پیامدهای بی حیایی از نظر اسلام

زهرا ساکی^۱

چکیده

بی حیایی به عنوان یکی از ناپسندترین صفات اخلاقی در اسلام شناخته شده و پیامدهای فراوانی بر ابعاد فردی، اجتماعی، فرهنگی و دینی انسان ها دارد. این پدیده که به معنای فقدان شدم و حیا در رفتار و گفتار است، به تضعیف ایمان و سلامت روانی فرد منجر شده و بنیان های خانواده و اجتماع را متزلزل می کند. متأسفانه شاید بتوان گفت مقوله ی حیا به عنوان یکی از بنیادی ترین و خاص ترین آموزه دینی در معارف اسلامی کمتر مورد توجه و تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. مقاله حاضر با رویکرد تحلیلی - توصیفی، به بررسی پیامدهای بی حیایی از منظر اسلام پرداخته است. در این پژوهش، پیامدهای فردی نظیر کاهش عزت نفس و ضعف ایمان، پیامدهای اجتماعی هم چون گسترش فساد، فروپاشی خانواده و کاهش انجام اجتماعی و هم چنین پیامدهای فرهنگی و اقتصادی ناشی از این صفت ناپسند مورد تحلیل قرار گرفته است هم چنین راهکارهای مقابله با بی حیایی بر اساس آموزه های قرآن و روایات معصومین ارائه شده است. نتایج مقاله نشان می دهد که احیای حیا و تقویت آن در جوامع اسلامی، کلید حفظ سلامت اخلاقی و دینی جامعه است.

واژگان کلیدی: حیا، بی حیایی، فقدان، شرم.

^۱ . طلبه سطح دو، مدرسه علمیه معصومیه (B)، zsmm135263@gmail.com

مقدمه

انسان به نیروی درونی نیاز دارد تا، افکار احساسات و رفتار او را مهار کند و به آن ها نظم دهد. یکی از مهم ترین عوامل خود نظم دهی که دین معرفی می کند، حیاست بنابراین از دیدگاه اسلام، حیا در نظام تربیتی انسان از جایگاه والایی برخوردار است. حیا یکی از فضایل برجسته اخلاقی و دینی در اسلام است که پیامبر اکرم (ﷺ) آن را از ارکان ایمان دانسته و آن را عاملی مهم در حفظ کرامت انسانی و سلامت جامعه معرفی کرده اند. از سوی دیگر، بی حیایی به عنوان فقدان این فضیلت، یکی از معضلات جدی جوامع اسلامی محسوب می شود که پیامدهای فراوانی بر ابعاد فردی، اجتماعی و فرهنگی انسان ها دارد و با توجه به تغییرات سریع، فرهنگی، ارتباطی و اجتماعی در دنیای امروز، پدیده بی حیایی دربرخی موارد گسترش یافته و اثرات منفی خود را بر ساختارهای خانواده و جامعه گذاشته است.

به طوری که در روایات متعددی آمده است اگر حیا نباشد، انجام هر کاری جایز می شود. امروزه کمتر به حیا پرداخته شده به خصوص در این دوران که به حق از آن می توان به عنوان دوران بی حیایی نام بود به نظر می رسد حیا آن گونه که شایسته است شناخته نشده و ضروری است برای در امان ماندن از آسیب های بی حیایی به آن پرداخته شود. اهمیت این موضوع از آن جا شناخته می شود که حیا جایگاه ممتازی در ساختار روانی انسان نقش فوق العاده ای در موفقیت و رسیدن انسان به کمال و سعادت واقعی دارد.

هدف از انتخاب این موضوع شناخت دقیق پیامدهای بی حیایی از منظر آموزه های اسلامی که می تواند راهگشای بسیاری از مشکلات اخلاقی و اجتماعی باشد و مسیر مقابله مؤثر با این پدیده را هموار سازد. از آن جا که اهمیت بحث از حیا و بی حیایی روشن شده گفتنی است که افرادی هم در این زمینه پژوهش های متعددی انجام داده اند که از مهم ترین آن ها می توان به "تفسیرالمیزان" اثر علامه طباطبایی (رحمته الله علیه)، "آزادی معنوی" استاد مطهری و "صحیح بخاری" اشاره کرد که هر یک به ابعاد مختلف حیا و بی حیایی پرداخته اند. افزون بر این، کتب فقهی مانند "تحریر الوسیله" امام خمینی (رحمته الله علیه) نیز به اهمیت حفظ فضایل اخلاقی در جامعه اسلامی توجه ویژه دارند.

در پژوهش حاضر ضمن پرداختن به مفهوم بی حیایی در منابع دینی و هم چنین پیامدهای فردی، اجتماعی و فرهنگی و چگونگی تاثیر آن بر ابعاد فردی و اجتماعی از دیدگاه اسلام بررسی

می شود هم چنین در ادامه راهکارهایی که اسلام برای مقابله با بی حیایی ارائه می دهد بیان می شود. مسئله اصلی در این پژوهش این است که نظر آیات و روایات درباره مقوله بی حیایی و پیامدهای آن چیست؟

مفاهیم

الف – مفهوم حیا

حیا در لغت: به معنای شرم و آزر است. حیا، انقباض نفس از زشتی ها و ترک آن به همین جهت (زشت بودن) است. (اصفهانی مفردات الفاظ قرآن، ص ۲۷۰)

"حیا" در اصطلاح عبارت است از انحصار نفس وقت استشعار ارتکاب قبیح جهت احتراز و استحقان مذمت (دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۸، ص ۸۴۳)

"حیا" در اصطلاح دانش اخلاق، یکی از انواع دوگانه ی جنس عفت به شمار می آید و آن چنان است که چون انسان بنگرد که انجام دادن کردارهای زشت و پرداختن به کارهای ناروا موجب نکوهش او می گردد به ترک آن کردارها می گوید و از انجام دادن این کارها باز می ایستد. (صدر، دائرة المعارف تشیع، ج ۶، ص ۵۸۳)

ملا مهدی نراقی در تعریف حیا آورده است که: حیا محدودیت و در تنگنا افتادن نفس در ارتکاب محرمات شرعی و عقلی و عرفی، از ترس نکوهش و سرزنش است. تقوا اجتناب از گناهان شرعی است و حیا اعم از این است و عبارت است از اجتناب از آن به عقل و عرف نیز آن را زشت و ناپسند می دانند. (نراقی، جامع السعادت، ج ۱، ص ۲۶۸)

ب) مفهوم بی حیایی

- در لغت بی حیایی از ترکیب "بی" (به معنای فقدان) و حیا ساخته شده است.

"حیا" در لغت به معنای شرم، آزر، خجالت و حالت بازدارنده درونی انسان از انجام کارهای زشت و ناپسند است. (دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱۸، ص ۸۴۳)

بنابراین "بی حیایی" به معنای نبودن شرم و آزر و نداشتن حالت بازدارنده درونی نسبت به اعمال زشت است.

معنای اصطلاحی بی حیایی: در اصطلاح اخلاق و فرهنگ اسلامی، "بی حیایی" به معنای انجام آشکار یا پنهان رفتارهایی است که خلاف عفت، شرم و حیا تلقی شده و مرد بدون احساس ندامت یا شرمندگی مرتکب آن می شود. (مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۲، ص ۳۷۵)

ب – مفهوم وقاحت

-وقاحت در لغت به معنای بی شرمی، گستاخی و بی آزر بودن است و ریشه آن از "وقح"، گرفته شده که به معنای "کلفت روی" و "بی شرمی" است. (معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۳، ص ۳۹۵۱)

اصطلاح علم اخلاق، وقاحت به حالتی اطلاق می شود که انسان در نتیجه از بین رفتن حیا و شرم، با بی با بی پروایی آشکار در انجام رفتارهای زشت و ناپسند، اصرار می ورزد و حتی به آن افتخار می کند. (مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۲، ص ۳۷۶)

۱- حیا در آیات و روایات

در آیات قرآن به صورت مستقیم در وصف حیا آیه ای نیامده است؛ بلکه در ضمن بعضی آیات مورد اشاره قرار گرفته است که برای نمونه یک آیه را بررسی می کنیم.

"وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٍ وَهَمَّ بِهَا لَوْلَا اَنْ رَّآیْ بُرْهَانَ رَبِّهٍ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ اِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ؛ و در حقیقت (آن زن) آهنگ وی کرد، و (یوسف نیز) اگر برهان پروردگارش را ندیده بود، آهنگ او را می کرد. چنین (کردیم) تا بدی و زشت کاری را از او باز گردانیم، چرا که او از بندگان مخلص ما بود." (یوسف، آیه ۲۴)

امام سجاد (علیه السلام) در بیان این که برهان پروردگار برای یوسف چه بود، آن را حیا و شرم حضور در برابر خداوند جل و علا تفسیر کرده اند: "قَامَتْ امْرَأَةُ الْعَزِيزِ اِلَى الصَّنَمِ فَالْقَتْ عَلَيْهِ ثَوْبًا فَقَالَ لَهَا يُوْسُفُ (علیه السلام) مَا هَذَا فَقَالَتْ اُسْتَحْيِي مِنَ الصَّنَمِ اَنْ يَرَانَا فَقَالَ لَهَا يُوْسُفُ (علیه السلام) اَتَسْتَحْيِيْنَ مَنْ لَا يَسْمَعُ وَلَا يَبْصُرُ وَلَا يَفْقَهُ وَلَا يَأْكُلُ وَلَا يَشْرَبُ وَلَا اُسْتَحْيِي اَنَا مِمَّنْ خَلَقَ الْاِنْسَانَ وَ عَلَّمَهُ فَذَلِكَ قَوْلُهُ عَزَّوَجَلَّ لَوْ لَا اَنْ رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهٍ؛ زن عزیز مصر به سوی بت رفت و پارچه ای را بر روی آن انداخت. یوسف از او پرسید: "برای چه این کار را کردی؟" پاسخ داد: شرم دارم از این که این بت، ما را ببیند! در این هنگام، یوسف به وی گفت: "آیا تو شرم می کنی از چیزی که نه می شنود و نه می بیند و نه می فهمد و نه می خورد و نه می نوشد؛ ولی من شرم نکنم از کسی که بشر را آفریده و او را دانش آموخته است؟!". این معنای سخن خداوند است که می فرماید: "اگر برهان پروردگارش را ندیده بود." (ابن بابویه قمی، ج ۲، ص ۶۰)

تبدیل به ضد ارزشی شده که باعث جنگ و دعوایها و کشمکش های فراوان در سطوح نظری و عملی شده است.

ابن عباس از رسول خدا (ﷺ) راجع به اخبار آخرالزمان روایتی نقل کرده که به خوبی تبدیل ضد ارزش ها به ارزش ها در آن مشهود است و اگر دقت کافی گردد مشاهده می شود که رگه هایی مستحکم از وقاحت و بی حیایی در آن ها وجود دارد. در این حدیث اصیل که بازگوی بسیاری از عقاید حقه شیعه است، پیامبر (ﷺ) بعد از ذکر مناقب امیر المؤمنین علی (علیه السلام)، بشارت ظهور فرزندی از صلب ایشان را می دهند که منجی آخر الزمان است و در ادامه به موضوع مدّ نظر ما می پردازند: "... و آخرین ایشان کسی است که عیسی بن مریم پشت سر او نماز می خواند، و زمین را از عدل آکنده سازد هم چنان که از ظلم و جور پر شده باشد، به واسطه او نجات می دهد و از هلاکت باز می دارم و هدایت می کنم و از ضلالت جلوگیری می کنم و به واسطه او کوران را بینا و بیماران را شفا خواهم داد گفتم: الهی و سیدی! آن چه کسی خواهد بود؟ خدای تعالی وحی فرمود: آن گاه که علم برداشته شود و جهل آشکار گردد، قاریان فراوان شوند و عمل به قرآن اندک شود و کشتار فراوان گردد و فقهای هادی اندک و فقهای گمراهی و خائنان و شعراء افزون شوند و امت تو قبورشان را مسجد کنند، قرآن ها زیور و مساجد زینت شود و جور و فساد افزون گردد و منکر آشکار شده و امت بدان فرمان دهند و از معروف باز دارند و مردان به مردان اکتفا کنند و زنان با زنان در آمیزند و امیران کافر شوند و اولیای آن ها فاجر و یارانشان ظالم و اندیشمندان آنها فاسق گردند" (شیخ صدوق، ص ۴۲۲)

(و) نابودی زیبایی ها و مکارم اخلاقی

به موجب گفته حضرت علی (علیه السلام) حیا زیباست و ریشه همه زیباییها "الحیاءُ جمیل" (شیخ صدوق، ص ۲۵۶)

حال اگر زیبایی که خود بر انگیزاننده دیگر زیبایی ها و خوبی ها هست، ضعیف شده و یا از بین برود، دیو زشت وقاحت و بی شرمی جامعه را جولانگاه خود کرده و خوبی ها و نیکی ها را نابود خواهد کرد.

قبل از این در تعریف حیا گفتیم که حیا دارای دو ویژگی (بازدارندگی از بدی ها) و (وادارندگی به خوبی ها) است. با این تفصیل اگر گوهر حیا در جامعه کمیاب شود، قاعدتاً میزان

گرایش به سمت خوبی ها کم شده و در عوض تمایل به سمت امور ناپسند زیاد خواهد شد؛ مضافاً این که معمولاً امور ناپسند دارای لذت آنی نیز می باشند که شدت این تمایل را فزون خواهد ساخت.

در بُعد فردی نیز این قضیه صادق است : امام صادق (علیه السلام) می فرماید: "مَنْ لَا حَيَاءَ لَهُ فَلَا خَيْرَ فِيهِ؛ کسی که حیا و شرم ندارد، هیچ خیری در او نیست." (شیخ کلینی، ج ۲، ص ۱۰۶)

انسان بی خیر هیچ فرقی با انسان مرده ندارد، حتی از زندگی نباتی و حیوانی نیز تهی است، چرا که نبات و حیوان هر یکمنافع و خیراتی برای انسان ها دارند.

نتیجه گیری

با توجه به بررسی‌های انجام شده در این مقاله در زمینه تاثیر بی‌حیایی بر روابط فردی و اجتماعی در پی ارائه راهکارهایی موثر در این زمینه بودیم چرا که بی‌حیایی به عنوان یکی از معضلات اخلاقی و اجتماعی از منظر اسلام نه تنها رفتاری ناپسند بلکه تهدیدی جدی برای سلامت فردی، خانوادگی و اجتماعی به شمار می‌رود. آموزه‌های اسلامی با تاکید بر ارزش حیا و پاکدامنی این رفتار را مخل نظم و تعادل فردی و اجتماعی می‌داند و پیامدهای مخربی مانند تضعیف ایمان، کاهش عزت نفس، آسیب به روابط خانوادگی، افزایش فساد و انحرافات اجتماعی را به آن نسبت می‌دهد. پرداختن به این موضوع از آنجا حائز اهمیت می‌شود که تحلیل پیامدهای بی‌حیایی نشان می‌دهد که این پدیده ریشه در کم توجهی به آموزه‌های دینی، ضعف نظارت اجتماعی و عدم آگاهی فرهنگی دارد.

یافته‌های تحقیق حاضر حاکی از آن است بر اساس دیدگاه اسلام مقابله با بی‌حیایی نیازمند اقدامات جامع شامل آموزش مستمر اخلاق دینی، تقویت باورهای معنوی و ایجاد محیطی سالم و حمایت گر است. هم چنین، خانواده و نهادهای اجتماعی باید نقش موثری در ترویج فضیلت حیا و اصلاح رفتارهای ناپسند ایفا کنند. در نهایت، حفظ حیا به عنوان یکی از ارکان اصلی سلامت اخلاقی جامعه، زمینه ساز رشد معنوی، تقویت همبستگی اجتماعی و ایجاد فضای امن و آرام برای همه اعضای جامعه خواهد بود.

بهترین و اصلی‌ترین راهکار برای این که انسان از پیامدها و آسیب‌های بی‌حیایی در امان باشد این است که با کمک گرفتن از دستورات و رهنمودهای قرآن و اهل بیت و هم چنین تقویت ایمان و باورهای دینی، ترویج حجاب و فرهنگ عفاف به عنوان نماد بیرونی حیات و هم چنین الگوسازی از سیره اهل بیت خود را به سعادت جاودانه نزدیک کند و از حیا به عنوان وسیله‌ای برای رسیدن به رشد و کمال واقعی استفاده کند.

فهرست منابع

* قرآن کریم، حسین انصاری

* نهج البلاغه

۱. اصفهانی، راغب، مفردات الفاظ قرآن، حسین خدا پرست، چاپ چهاردهم، قم، نوید اسلام، ۱۳۸۷ ه.ش
۲. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، محمد ابوالفضل ابراهیم، قم، انتشارات کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ۱۴۰۴ ه.ق
۳. ابن بابویه، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، علی اکبر غفاری، چاپ دوم، قم، جامعه مدرسین قم، بی تا
۴. بانکی پور فرد، امیر حسین، حیا، چاپ چهاردهم، اصفهان حدیث راه عشق ۱۳۹۱ ه.ش
۵. برخوردار، فرید شاکر، آفات الطلاب، چاپ پنجم، تهران، لاهوت، ۱۳۸۵ ه.ش
۶. پسندیده عباسی، فرهنگ حیا، چاپ اول، قم، دار الحدیث، ۱۳۸۳ ه.ش
۷. تمیمی آمدی، عبد الواحد، غرر الحکم و دررالکلم، بی جا، دار الکتاب الاسلامی، ۱۴۲۳ ه.ق
۸. حرانی، حسن بن علی، تحف العقول عن آل الرسول (ﷺ)، علی اکبر غفاری، چاپ دوم، نشر اسلامی، ۱۴۰۴ ه.ق
۹. حسینی، دشتی، مصطفی، معارف و معاریف، چاپ اول، تهران، مؤسسه آرایه، ۱۳۸۵ ه.ش
۱۰. حمیدی قمی، عبد الله بن جعفر، قرب الاسناد، تهران، کتابخانه، نینوا، بی تا.
۱۱. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۳۸ ه.ش
۱۲. دیلمی ابن ابی حسن، ارشاد القلوب، چاپ چهاردهم، بیروت، مؤسسه اعلمی، بی تا

۱۳. دیلمی، شیرویه بن شهرار، **الفردوس بمأثور الخطاب**، محمد السعيد بسيوني، چاپ اول، بیروت، دارالکتاب العلمیه، ۱۴۰۶ ه.ق
۱۴. صدر، احمد، **دائرة المعارف تشیع**، چاپ اول، تهران، انتشارات حکمت، بی تا
۱۵. طباطبایی، محمد حسین، **تفسیر المیزان**، محمد باقر موسوی همدانی چاپ هجدهم، قم، انتشارات اسلامی، ۱۳۸۷ ش
۱۶. فتال نیشابوری، محمد بن حسن، **اعلمی، روضه الواعظین وبصیرة المتعظین**، حسین، اعلمی، چاپ اول، بیروت، ۱۴۰۶ ق
۱۷. کراجکی، محمد بن علی، **کنز الفوائد**، چاپ دوم، قم، مکتبه المصطفوی، ۱۴۱۰ ه.ق
۱۸. کلینی رازی، محمد بن یعقوب، **کافی**، تحقیق: علی اکبر غفاری، چاپ چهارم، تهران، دارالکتب الاسلامی، ۱۳۶۵ ه.ش
۱۹. کفعمی، ابراهیم بن علی عاملی، **المصباح (جنة الامان الواقية)** قم: دار الرضی (زاهدی)، ۱۴۰۵ ه.ق
۲۰. گیلانی، عبدالرزاق، **مصباح الشریعة ومفتاح الحقیقه امام صادق (علیه السلام)**، چاپ سوم، تهران، نشر صدوق، ۱۴۰۷ ه.ق
۲۱. معین، محمد، **فرهنگ فارسی معین**، تهران، انتشارات امیر کبیر، ۱۳۷۵ ه.ش
۲۲. موسوی خمینی (علیه السلام)، **روح الله، صحیفه الامام**، چاپ ۱۴، تهران موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (علیه السلام)، ۱۳۸۵ ه.ش
۲۳. مکارم شیرازی، ناصر، **اخلاق در قرآن**، قم، انتشارات علی بن ابی طالب (علیه السلام)، چاپ دهم ۱۳۹۱ ه.ش
۲۴. نراقی، ملا مهدی، **جامع السعادت**، مجتبوی، چاپ سوم، تهران، نشر صدوق - ۱۳۷۲ ه.ش